
KRITIKAI SZEMLE

A HETVENES ÉVEK REGÉNYE?

Bereményi Géza: *Legendárium*, Megvető, Budapest, 1978

Bereményi Géza nem középkori szentek legendáit gyűjtötte össze *Legendárium*ában, hanem családtagok, szülők, ősök, elődök, „egy zilált sorsú közösség” tagjainak történeteit fűzte fel, rakta egymás mellé, s ezzel megkísérelt keretet biztosítani a „családi mitológia” előterében futó személyes önéletrajzi?) történet-szálnak. A kötet fülszövege „egy család regényéről” tesz említést, a kritikák novellákat emlegetnek, mi történet-füzérről beszélünk. Minden eddigi meghatározás feltétel nélkül felfüggeszthető, nem azért, mert Bereményi jellegzetesen új műformát hozott létre, hanem éppen azért, mert magát a megformálást, a műfaji-szerkesztési kérdéskört szabadon kezeli. A gyermekkori emlékek, a családi szájhagyományok fennmaradásában és továbbadásában szükségszerűen megjelenő hézagokat érintetlenül hagyja, az ellentmondásokat nem korrigálja, a közös valóságmaghoz fűződő különböző, egymástól eltérő verziókat nem egységesíti. A nézőpontokat tudatosan cserélgeti, variálja, elbeszélőként hol az első személyű, visszaemlékező elbeszélő hangja, hol a levelet író nővér, Irén hangja, hol az elkülönítőben haldokló vagy már meg is halt nagypapa hangja szólal meg. A közlés ideje is igyekszik kiszabadulni az elbeszélés objektív kötöttségeiből: a nagypapa saját halála után szólal meg, az *Anna* c. epizód időpontja, színtere a 21. század stb.

A nézőpont-variálások, a beszédmód- és hangnemszerkés, az időpontkeresztetések, mind a prózai lazítás, az oldás, a szétszórás, a figyelem-megosztás eszközei; a korok, sorsok, egyéni utak, tettek, megtörtént és fiktív események különböző víziói, metszetei, vetületei egy meglehetősen összetett felületet bontanak ki. A metszetek illeszkedését mindezek ellenére az esetlegesség, az egyes történeteket a töredékesség, a rendezetlenség határozza meg. E tünetek részben egyfajta igénytelenség, az anyag megmunkálatlanságának jelei, részben talán szándékosan előidézett szerkesztési megoldások, amelyek a felszíni fragmentumszerűséggel alakilag is tükrözni, szimbolizálni kívánják a családi közösség szétesését, a természetes emberi viszonyok felfeslését. A *Legendárium*nak kétségtelenül van egy ilyen gondolati magva, s hogy ez a történelmi-társadalmi háttérrel

rendelkező problematika mégsem bontakozik ki a maga teljességében, az egy bizonyos szemléleti letisztultansággal, felületességgel, a gondolat- szellemi alapozás hézagosságával magyarázható. Bereményi problémaér- zékenysége nem vitatható, de ezt az érzékenységet, akár novellát, akár regényt írjon, feltétlenül egy problémaelemző elmélyüléssel kell kiegészítenie.

Az egybegyűjtött, szétváló, vagy párhuzamosan egymás mellett indázó vagy egymásba gabalyodó, egymásban folytatódó egyéni sorsokból a *Legendárium* egy jóval feszesebb szöveget is előállíthatott volna, amely a beléje szőtt négy-öt emberöltő által nemcsak az időben való merész ingázás hatáseffektusait kívánta volna elérni, hanem egy nem jelentéktelen történelmi távlat befogását. Annál is inkább, mivel erre kísérlet törté- ník.

Az *Előhang*, amely — az újabb prózaíró-generáció már-már törvény- szerűvé váló íratlan szabályának megfelelően — egy (önéletrajzi?) gyer- mekkori szituációval indul — a *hetvenes éveket* jelöli meg a *Legendá- rium* jelen idejeként. A hetvenes évek kétségtelenül az a mesztéspontja a könyvnek, amelybe összefutnak az ősök és a kortársak útjai, az a jelen, amelyhez viszonyítva múlt a múlt és jövő a jövő, amelynek aspek- tusából láttatja a *Legendárium* e családi közösség transzformációit. De ettől a fókuszponttól többet nemigen jelent, hacsak nem annak a meg- lehető s sivárságnak, a jelentéktelenségek elhatalmasodásának, az emberi relációkat is szétforgácsoló kiürülésnek a megfelelőjét, amely a *Legendá- rium* jelenkori alakjait veszélyezteti. Körvonaláiban megvannak ezek az intenciók a *Legendáriumban*, bár meglehetősen elmosódó, áttételes for- mában.

A kritika Bereményi könyvében azt a művet üdvözlí, amelyben adek- vát módon tükröződik a *hetvenes évek* fiataljainak, eszmélkedő értel- miségének, beérő új írónemzedékének közérzete. A kérdést összetettebb- nek látjuk, mint hogy itt körvonalazhatnánk, annyit azonban meg kell jegyeznünk, hogy a *nemzedék* fogalma veszélyesen táguló, híguló, üre- sedő kategóriává kezd válni a magyar kritikában, egészen eltérő tenden- ciák, sőt tendenciává sem tisztuló irányultságok, kezdeményezések fedőne- vévé, amely, ahelyett, hogy kijelölné a születő új művek és alakulásban levő prózaírói pályák helyét a jelen irodalmában, olyan minősítésekkel skatulyázza be őket, amelyek alól kicsúszott mindenféle jelentés talaja. Behatóbb elemzések szükségesek ahhoz, hogy feltárhassuk, ténylegesen milyen is az elmúlt évtizedben megszólaló új prózaírók hangja, hang- hordozása, beszédmódja, beszédje, mert csak így tapinthatjuk ki a belső góccok, nyomatókók, szövegben rejtőző súlypontok szövedékét. Egyelőre úgy tűnik, néhányuknál áttetszőben tiszta ez a hang és a „beledolgozott hangsúlyok” rajza, s ezért érezzük például Nádas regényét (*Egy család- regény vége*) vagy Esterháy, Hajnóczy novellisztikáját a korszakot, nem- zedéket, szellemi érzékenységet pontosabban reprezentáló műveknek, pró-

zairói attitűdöknek. A *Legendarium* alapötletéből, nyersanyagából egy merészebben végigvitt logikával, következetesebben kialakított belső architektúrával, és egy koherensebb vízióval, úgy tűnik, nemcsak egy kétségtelenül jól olvasható könyv, hanem olyan mű jöhetett volna létre, amely meggyőzőbben magán viselte volna a hetvenes évek lenyomatát.

THOMKA Beáta

A SZABAD LÉTÉRZÉKELES DIMENZIÓJÁBAN

Nádas Péter: *Szerelem*, Alföld, Debrecen, 1977/7. és 8. szám

Nádas Péter kisregénye közlésformája szerint egyetlen belső monológ, amelyet nagy ritkán megszakít ugyan egy másik személy közbeszólása, e jelenlevő másik azonban sem beszédében, sem gesztusaiban önmagát kifejezően nem nyilatkozik meg, mindenestől a monologizáló hős közléseit közvetíti. A monológ a belső tartalmak szinte gáttalan megáradásának, kiömlésének irodalmi kifejezésformája. Épp ezért veszélyes forma. A látszatra kötetlen csapongás a szigorúság és belső indulat hajszálnyi lazulásával könnyen túlbeszártságba, laposságokba csaphat át. Nádas eleve kizárja ezt a veszélyt: „rácst” szerkeszt közzendői fölé, csak az áradjon ki, ami visszafoghatatlan, ami valóban hiteles indulat és megáradás. Ez a „rác” a *Szerlemben* a narkotizáltság állapota. Mert a *Szerelem* egyes szám első személyű elbeszélője arról a néhány éjszakai órájáról ad számot, belső monológ formájában, amelyet kábítószer hatása alatt tölt el. A regény egésze nem más, mint jelen idejű belső beszéd e narkotizáltság kezdetéről, fokozódásáról, tetőzéséről és elmúlásáról. Ennek a réstelenül jelen idejű belső beszédnek köszönhető az a formai bravúr, amelyből, úgy tűnik, a legteljesebben kibonthatjuk Nádas kisregényének esztétikai minőségeit.

A *Szerelem* leglényegesebb formai vonása az, hogy olyan belső monológ, amely tisztán önmaga által haladja meg önmagát. Azzal, hogy a legteljesebb következetességgel jelen idejű belső beszéd — egy állapot folyamatának megidézéseként előállít egy, a klasszikus regénycelemekny menetének teljesen megfelelő történés-ívet. Azáltal válik regénnyé, hogy hézagtalanul az, ami belső beszéd. Persze e megállapítás további kifejtésre szorul, s ehhez a modern regényre oly jellemző sajátyságból, az elbeszélő megváltozott pozíciójából kell kiindulnunk. Ha ugyanis Nádas kisregényét önmagában jellemezné, hogy közlésformáját tekintve monologue intérieur, s hogy a legteljesebben az, még nem biztos, hogy regénynyé válhatna. Fontos hangsúlyoznunk, hogy a *Szerelem* monologue intérieurje nem azért nyit belső teret, hogy önmagát, mint egyetlen biztos és ismerhető pontot megragadhassa. Önmagában nyit teret a *Szere-*